

kojni, biskup Patric de'Sousa. Svi ti podaci iz privatnih zbirki daju potpuniju sliku o ovom kontroverznom teologu. Lakoća razumijevanja stoji u činjenici što događaje niže kronološkim slijedom te je knjiga jednostavna za praćenje. Pokazuje nam kako je Panikkar autor koji nije bez razloga pisao svoja brojna djela te da je nad njima razmatrao i po 20 godina, što otežava kronološki slijediti razvoj njegove misli jer, kako sam kaže, u nekim je stvarima „sazrijevao godinama“, a na primjer djelo *Mistika. Punina života* doživjelo je 26 redakcija prije nego što ga je objavio.

Važnost jedne ovakve biografije opravdana je činjenicom razumijevanja misli Raimona Panikkara, a koja je nemoguća bez poznavanja njegova života jer samo tako neki potezi, koji nam mogu djelovati pomalo čudni za jednog svećenika, mogu naći svoje opravdanje.

Vikica Vujica

POGLED UNAZAD – VIZIJA UNAPRIJED

Yves CONGAR (Iv KONGAR), *Devet vekova kasnije. Beleške uz „Istočni raskol“*. Preveli Zoran Đurović – Suzana Đurović. Beograd: Beogradska nadbiskupija, 2014., 202 str.

Nekim događajima se pridaje atribut „povijesni“ prije nego su se dogodili, a drugima poslije. Neki su povijesni u pozitivnom, a drugi u negativnom svjetlu. Svim istinskim kršćanskim vjernicima, svim studentima teologije, svećenicima, teolozima a i mnogim kulturnim radnicima, društvenim povjesničarima i znanstvenicima poznata je 1054. godina kao „povijesna“ s negativnim predznakom. Ona je sigurno ostavila dubok negativan trag u povijesti dviju Crkava pa se često predstavljala kao isključiva godina raskola, koji bi s njom trebao biti zacementiran za sve vijeke vjekova.

Kako pristupiti toj godini iz vida novije teologije, kako je istraživati i vrednovati u sadašnjosti i kakvo joj značenje pripisati za crkvenu budućnost, to su temeljna pitanja koja su 1954. godine, dakle povodom 900. obljetnice „Istočnog raskola“ pokrenula poznatog francuskog dominikanca Yvesa Congara na istraživanje. Svoja razmišljanja o tome objavio je u svojoj poznatoj knjizi *Neuf cents ans après. Notes sur le „Schisme oriental“*, koja je doživjela mnogobrojna svjetska izdanja a kao dokaz neka bude spomenuto da je osam puta izašla samo na engleskom jeziku i da se nalazi u 1119 biblioteka širom svijeta, kako je u Predgovoru naglasio Zoran Đurović. Šezdesetak godina kasnije knjiga je doživjela svoje izdanje na srpskom jeziku u

izdanju Beogradske nadbiskupije. Autor ove recenzije posjeduje knjigu već tridesetak godina u njemačkom prijevodu. I ovaj srpski prijevod knjige dokazuje njezinu trajnu vrijednost, na čemu posebno treba zahvaliti Beogradskoj nadbiskupiji.

Po svojem pristupu u ovoj knjizi Congar otvara nove mogućnosti u rješavanju pitanja „Istočnog raskola“. On svjesno pristupa toj osjetljivoj temi iz ekumenskog vida budući da pred očima ima jednu, svetu, opću i apostolsku Kristovu Crkvu. On vrlo dobro razumije da se pod jednim „povijesnim“ događajem kao npr. 1054. god. kriju dugotrajni procesi sazrijevanja i provođenja određenih ideja koje imaju svoje nositelje, svoje okolnosti, svoje ciljeve i sl. Pristup takvim crkvenim događajima zahtijeva mnogo više od povijesnih kriterija. U njemu treba otkrivati teologiju povijesti, a sve ostalo gledati u prizmi povijesno-teološke analize. Njegov pristup prošlosti pretpostavlja cjelokupno a ne selektivno, sveobuhvatno a ne jednostrano prihvaćanje istine od jučer koju valja u istini i ljubavi istraživati i prezentirati s pogledom u ekumensku budućnost. Samo tako obrađena povijest, uključujući uvijek i drugu stranu, može biti temelj i učiteljica budućnosti. Iskustvo prošlosti rasvjetljava sadašnjost i priprema budućnost, ističe Congar (str. 131-132). Zato danas u posebnoj

mjeri zahvaljujemo Yves Congaru za otvoreniji ekumenski pristup prošlosti s vizijom budućnosti.

Svoja istraživanja u povezanosti s „Istočnim raskolom“ Congar je predstavio pod tri vida: povijesno-politički, kulturno-religijski i eklezijalni.

U povijesno-političkom okviru Congar analizira povijesne procese koji su prethodili ovom događaju posebno kroz odnos *sacerdotiuma* i *imperiuma* u procesu udaljavanja kršćanskog Istoka i Zapada. Političko-državni interesi u takvu sklopu imali su veliko značenje na crkveno-teološkom polju.

Pojam *raskol* za Congara nije najprecizniji. On više naglašava proces udaljavanja, otuđenja, alijenacije kršćanskog Istoka i Zapada, koji je počeo s Konstatinovim osnivanjem Carigrada 330. god. Congar opaža da se istodobno u Konstantinovoju ideji začinje jedna druga važna dimenzija, tj. približavanje Carstva i Crkve koje će rezultirati da je šezdesetak godina kasnije Crkva postala carska, tj. jedino priznata. Od *religio illicita* postala je privilegirana vjera. Crkva se tim procesom praktično počela približavati starom poganskom modelu u kojem je car prisvojio naglašenu eklezijalnu ulogu. Car Konstantin se smatrao *biskupom onih koji su izvan* (str. 40). Car je prisvojio velike crkvene ovlasti: osnivao je crkvena sjedišta, postavljao crkvene po-

glavare, sazivao crkvene sabore, potvrđivao odluke sabora i sl. Kad se car bori za jedinstvo Crkve, zapravo se bori za jedinstvo carstva. Crkva je pomalo usvojila poganski kult cara koji je nekada odbijala, pa je zbog toga bila progonjena. U takvim okolnostima počela se razvijati carska i crkvena unitaristička ideja, prvotno u Carigradu na temelju aristotelovske teze da je jedan bog na nebu, jedan car na zemlji, a iz toga logično slijedi onda da je i jedna Crkva u jednom carstvu (str. 50.). Tu su ideju preslikali na Zapadu prvenstveno pape koji su od devetog stoljeća razvijali univerzalnu ekleziologiju kao određenu suprotnost istočnom caru.

Među necrkvene čimbenike koji su na svoj način doprinijeli „Istočnom raskolu“ valja ubrojiti prodor islama na Zapad koji je svakako otežao sveukupnu komunikaciju između Istoka i Zapada iako je nije potpuno dokinuo. Dok je islam na Istoku prouzročio zbijanje redova oko cara i patrijarha u Carigradu, dotle je na Zapadu pogodovao približavanju Germana papinstvu, što su istočnjaci smatrali začetkom zapadne carske Crkve i izdaju Istoka te izdaju ideje jedinstvenog carstva i jedne Crkve u Istočnom Rimskom Carstvu (str. 54-55).

Križarske vojne su posebno osjetljivo pitanje koje ima svoje teške posljedice na proces udaljšavanja Istoka i Zapada. Istočnja-

ci su počeli doživljavati latinske osloboditelje kao okupatore. Više su u njima gledali kolonizatore nego pomagače, više su ih osjećali kao agresore nego kao prijatelje. Sam papa Inocent III. osudio je križarsko nasilje nad istočnjacima, ali se ipak priklanja venecijanskoj liniji latinizacije Istoka i kolonijalnog odnosa prema istočnjacima. Istočnjaci su takav razvoj političkih događaja više osjećali kao težnju za dominacijom Zapada nad Istokom jednako kroz vid vojne kao i humanitarne pomoći.

U svijesti zapadnjaka Rimski tradicija je od tada imala prvenstvo, a istočne obrede se samo trpjelo. Latini su razvili slogan: *praestantia ritus latini*, a istočnjaci uzvraćali: *bolje turski turban nego rimska mitra*. Svaka strana je vrednovala svoju tradiciju kao apsolutnu i isključivu. U takvu političko-kulturnom ozračju istočnjaci su gledali klicu i razvoj agresivnog prozelitizma koji od tada stalno predbacuju zapadnjacima do današnjih dana (str. 62-65). Tadašnje činjenice ukazuju na ogroman porast nepovjerenja i rađanje mržnje između Istoka i Zapada. Umjesto zbližavanja dogodilo se posvemašnje dublje udaljšavanje. Atmosfera je bila više nego zatrovana. Razlike se potenciraju i predstavljaju kao nepremostive i isključive suprotnosti (Focije). Takav smjer je značio neizbježan odlazak u segregaciju i separaciju, dok su koordinacija i

kooperacija praktično bile pokopane (str. 126).

Congarov povijesni pogled dokazuje da su se stvarno razvila dva različita svijeta na Istoku i Zapadu koji su se sve manje razumjeli, a sve više suprotstavljali. Congar jasno pokazuje da je danas lako činjenice povijesno poredati, a da je teško iz njih izvući pouku i da ih je još teže stvarno nadvladati. Također je jasna poruka da jednostrani i krivi povijesni pristup može postojeći jaz lakše više produbiti nego li zblížiti.

Osim povijesno-političkih čimbenika među necrkvene uzročnike koji su pridonijeli procesu kršćanskog udaljavanja Istoka i Zapada valja ubrojiti i kulturno-religijske poticaje. Životno iskustvo potvrđuje da se samo zaljubljeni razumiju bez riječi, a povijesni pogled dokazuje da je između kršćanskog Istoka i Zapada bilo sve manje ljubavi. Svima drugima jezik je bitno komunikacijsko sredstvo kao najvažnija pretpostavka razumijevanja. Još u ranokršćanskom razdoblju pa preko patristike grčki jezik bio je razvijen filozofsko-teološki jezik pa su iz tog vida Grci počeli sažalijevati i prezirati jezično siromašne Latine (str. 71). U tom smislu silnu promjenu na Zapadu donosi skolastika koju Istok nije poznavao. Ona je uspjela izgraditi precizan teološki latinski instrumentarij kroz znanstvenoanalitičke i sintetičke pristupe. Tada

su zapadnjaci počeli sažalijevati istočnjake koji su još uvijek ostali samo uz kontemplativnu, a zapostavljali racionalno-analitičko-znanstvenu teologiju. Teološki jezik nije bio zajedno usklađivan i razvijan, a rezultat takva razvoja je da se često moglo otkriti isto shvaćanje pod različitim formulacijama, kao i različito poimanje pod istim formulacijama (str. 88). Tako se npr. pojam obred na Zapadu shvaća usko, a na Istoku široko kao nešto nedjeljivo od vjere, pa se na Istoku zaključivalo da onaj koji mijenja obred zapravo mijenja vjeru. Teologija na Zapadu je težila dogmama, a na Istoku se dogmatiziranje vjerskih istina jednostavno nije osjećalo kao tolika potreba.

Ne samo iz povijesno-političkog nego i kulturnog vida od religija koje su neizravno doprinijele udaljavanju kršćanskog Istoka i Zapada treba opet spomenuti islam. Njegovo širenje na istoku Europe počevši od sedmog stoljeća sve je više getoiziralo i izoliralo grčki duh i kulturu, a posebno do tada senzibilnu i nijansiranu grčku teologiju. Slijedom takva razvoja Zapad se počeo sve više oslanjati samo na vlastite teološke snage koje su manje-više bile okrenute otvorenoj budućnosti (skolastika), dok se kršćanski Istok zatvarao u sebe i uvijek iznova vraćao svojoj tradiciji. Sažeto se može zaključiti da se posvuda osjećalo sve manje kultur-

nog i teološkog razumijevanja i da je jaz postajao sve veći.

Kako povijesno-politički, tako i kulturno-religijski čimbenici snažno su motivirali prilično odvojen razvoj različitih eklezioloških struktura Crkve. Dvije ekleziologije imale su svoje povijesne i eklezijalne naglaske i interpretacije u povezanosti s biblijskim utemeljenjem Petrovske službe i primata. Na Zapadu je dominirala interpretacija univerzalne ekleziologije, a od devetog stoljeća ona je postavljena kao temelj univerzalnog papinskog jurisdikcijskog primata, dok je euharistijska ekleziologija ranokršćanstva bila i dalje više isticana na Istoku iz koje više proizlazi sinodalna-koncilijarna struktura Crkve na koju se kršćanski Istok uvijek pozivao. Od devetog stoljeća ekleziološke pozicije Zapada su jasne: Rim nastupa sa sviješću *plenitudo potestatis*. U duhu čisto juridičko-primicijalnog shvaćanja primata rimski legati su 869. godine došli na sabor u Carigrad da poučavaju, a ne da uče. Razvoj primicijalne strukture na Zapadu doživljava svoj vrhunac u drugom tisućljeću, a dogmatsku kulminaciju na Prvom vatikanskom koncilu. U Carigradu se takav primat snažno i stalno osporavao, a istodobno se isticalo da se vlast u Crkvi vrši posredstvom pentarhije patrijarha i sabora. Kršćanski Istok je zastupao sinodalnu, a kršćanski Zapad primicijalnu strukturu Crkve (str.

125).

I ovakav zaključak ne znači *eo ipso* negaciju primata na Istoku. Rimu se na Istoku priznaje da je *prima sedes*, ali se primat shvaća samo u odnosu na zaštitu i očuvanje vjere, a ne isključivo na pravo uređivati crkvenu disciplinu cijele Crkve. Pitanje primata također pokazuje da se pod istim pojmom nešto različito razumije na Istoku, a nešto drugo na Zapadu. U opravdavanju ili osporavanju primata svaka strana je neke pojmove, događaje i zaključke nekih sabora različito tumačila. Tako npr. Istok je osporavao sabor u Sardici (342./343.), a Rim je osporavao Trulanum (680.-681.). Zapadnjaci su pridavali preveliku snagu dokaza, npr. prizivima na Rim, a Istok ih je osporavao činjenicom da je istih bilo i na druga središta. Origen npr. istodobno ispovijeda pravovjernost papi Fabijanu i drugim patrijarsima. Zlatousti je istodobno ulagao priziv na Rim, Milano i Aquileju. Car Leon IV. je pravdao svoj četvrti brak istodobno pred Rimom i drugim patrijarsima. Istok prizive na Rim razumije u skladu svojega razumijevanja *prima sedes*, ali ne u juridičkom smislu (str. 110).

Teološki spor oko *Filioque* danas se čini skoro prevladanim. Treba imati na umu da je i to teološko pitanje nekada bilo vrlo osjetljivo. Velik teološki doprinos njegovu razumijevanju dao je Fiorentinski sabor (1439.-1442.),

a Congar u tom duhu ističe da je papa Leon III. (795.-816.) dao ugravirati Nicejsko vjerovanje u srebrnu ploču na latinskom s *Filioque* i na grčkom jeziku bez *Filioque*, koji je u svojem kraljevstvu nametnuo Karlo Veliki (str. 100).

U svojem povijesnom, kulturnom i teološkom pristupu Congar je jednako kritičan prema pravoslavcima kao i prema katoličkim jednostranim interpretacijama povijesnih činjenica, kulturnih okvira i teoloških teza koje smatra preprekama eklezijalnom jedinstvu Crkve. On ističe da se na Zapadu dugo vremena kriterij raskola mjerio samo zajedništvom s Rimom pri punom priznavanju papinskog univerzalnog jurisdikcijskog primata u cijeloj Crkvi. Iz tog vida samo su se druge Crkve mogle odvojiti vlastitom krivnjom, a Rim je mogla samo pogriješiti, ali ne i odvojiti se od same sebe (str. 28). Congar ne prihvaća apsolutiziranje raskola kao nepremostive prepreke jedinstvu. U tom duhu on navodi da je raskola bilo prije 1054. g., a jedinstva također poslije 1054. god. Preko 200 godina raskola može se nabrojiti prije, a također su mnogi primjeri jedinstva poslije 1054. godine. *Communicatio in sacris* se sigurno može tretirati kao načelo zajedništva do polovice 18. stoljeća (str. 30).

Zaključna njegova poruka je jasna. Za njega teološko udaljavanje

ne znači pravu šizmu između Istoka i Zapada. Šizma se sastoji u prihvaćanju i pomirenju s tim udaljavanjem iz oba smjera. Raskol je postupno zaživio prvo u srcima ljudi, a poslije je prešao u formalne crkvene okvire. Njegova srž leži u otuđenju kršćanskog Istoka i Zapada, a njegova prava tragedija leži u pomirenju s time i prihvaćanju takva stanja. Za Congara susret 1054. g. (Humbert i Cerularije) manje je raskol, jer je raskol već prije postojao, a više je neuspjeli pokušaj jedinstva koji je još više produbio postojeći jaz (str. 127). On također ističe da je Rim u odlučivanju o Istoku itekako uzimao u obzir istočnu poziciju i tradiciju, a istočnjaci su prihvaćali Rim u onome u čemu su prepoznavali svoj tradicionalni nauk. Congar ističe da nije bio isti ton Rima prema biskupima Italije (dekretalni) i prema patrijarsima Istoka (suradnički, str. 122-123).

Zanimljivo je da je bilo više zajedničkih crkvenih općih i pokrajinskih sabora i da su donošene važne zajedničke odluke o mnogim pitanjima. Još zanimljivije je da nemamo zajednički sabor, ni zajednički nauk o primatu rimskog Pape, a da je to pitanje stalno opterećivalo međusobno odnose.

Na kraju se čini važnim sažeto istaknuti da je pitanje „Istočnog raskola“ vrlo složeno. U traženju ponovnog jedinstva Zapad je u stalnoj opasnosti poistovjećivanja cijelog kršćanstva samo s la-

tinizmom i katolicizmom, a Istok samo s pravoslavljem. Zapad tretira dio kao cjelinu, a cjelinu kao primarnu, dok Istok pretače cjelinu u dio, a dio (lokalno) mu je primarno. Zapad je u prvi plan isticao jedinstvo kao vrijednost, a Istok je prvo stavljao naglasak na različitost kao vrijednost. Za puno jedinstvo je važan preduvjet izgradnje svijesti pripadanja jednoj Crkvi. Takva svijest priznaje i prihvaća da su i drugi Crkva. Sve razlike treba uvažavati, a nipošto omalovažavati niti preuveličavati. Ne treba prosuđivati događaje bez druge strane. Isto tako ne pripisivati krivnju za udaljavanje samo jednoj strani. Povijesno-teološki čvor je svezan i ne može se razriješiti zatezanjem. Nisu važni samo dogmatski, jurisdikcijski i ini vidici crkvenog zbližavanja, također su vrlo važni psihološki i egzistencijalni, antropološki i kordijalni, jer ako srce kršćanina želi jedinstvo, kršćanski um naći će put do jedinstva.

Svima nam je lako primijetiti da su Congarove misli i ideje u dobroj mjeri inspirirale stavove Drugog vatikanskog koncila, posebno u *Dekretu o ekumenizmu*.

Niko Ikić

JOŠ JEDAN PRILOG UPOZNAVANJU ODNOSA KRŠĆANSTVA I ISLAMA

Nikola Mate ROŠČIĆ, *Isus Krist u islamu*. Šibenik: vlastita naklada, 2012., 114 str.

U oskudici radova ove vrste pojavila se knjiga Nikole Mate Roščića, *Isus Krist u islamu*. Autor je potaknut na pisanje ove knjige kao franjevac čiji red ima za jednu od odrednica misionarski rad među „Saracenicima (tj. muslimanima) i drugim nevjernicima“ (Franjevačko pravilo, 12) i jer živi u Šibeniku, gradu sv. Nikole Tavelića, koji je išao među muslimane i postao mučenik 1391. godine. Sv Franjo je imao želju od rana ići propovijedati muslimanima tako da je stigao i do sultana Meleka-el-Kamela i propovijedao mu obraćenje na kršćanstvo, no nije bio mučen kao Nikola Tavelić, nego je dobio dozvolu da on i njegova subraća mogu djelovati među Saracenicima. Tu je početak rada franjevac među muslimanima koji se danas na tragu ove tradicije najviše ogleda u postojanju i radu franjevačke kustodije u Sv. Zemlji (Palestini). Zanimljivo je napomenuti da je uprava svake provincije dužna pustiti svakog franjevca ako želi ići živjeti u Sv. Zemlju. Roščić se bavi osim pitanjem Isusa u islamu i pitanjem dijaloga i uopće mogućnosti dijaloga kršćanstva i islama.